مقالهٔ پژوهشی

شناسایی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی

امیرمحمد کلابی *
علیرضا محمودی **

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۰۶

چکیده

نیاز مبرم جامعهٔ ما، مبتنی بر ساختارهای اسلامی، شانس برابر، عدالت‌محوری و حمایت از محرومان در ایجاد کسب‌وکار است. این موضوع، در چارچوب بانکداری اسلامی، می‌تواند تسهیل شود و رشد دوچندان فعالیت‌های کارآفرینانه را به همراه داشته باشد. پژوهش حاضر، باهدف شناسایی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی و با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، با رویکرد فراترکیب، انجام شده است. در پژوهش حاضر، ۴۷ پژوهش مرتبط با موضوع، در پایگاه‌های مختلف علمی، از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ و ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰، استخراج شده است که با استفاده از الگوی هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو، موردِ بررسی قرار گرفته است و با تحلیل محتوای آنها، مفاهیم و مقوله‌های مرتبط، استخراج گردیده است. براساس یافته‌های پژوهش، ۱۸ مفهوم در قالب ۷ مقوله شناسایی شدند که در دو دستهٔ عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی قرار گرفتند. مقوله‌های تغییر مدیریت ریسک در سرمایه‌گذاری‌ها، مدیریت بازارهای مالی مبتنی بر عقود اسلامی، رعایت حقوق ذی‌نفعان، تغییر الگوی ذخایر سپردهٔ بانکی، زمینه‌سازی عدالت‌محوری، اعطای اعتبارات مبتنی بر عقود اسلامی و توجه به فرهنگ و دانش مبتنی بر اسلام، به‌ترتیب، عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی را تشکیل می‌دهند.

واژه‌های کلیدی: بانکداری اسلامی، توسعهٔ کارآفرینی، مدیریت ریسک، عدالت‌محوری و بانک کارآفرین
طبقه‌بندی JEL: G30, G21, E44, G20

---

* استادیار گروه مدیریت بازرگانی، دانشکدهٔ مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسندهٔ مسئول). Email: colabi@modares.ac.ir
** کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی، دانشکدهٔ مدیریت و اقتصاد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۱. مقدمه

امروزه بانکداری اسلامی، خدماتی منحصربه‌فرد در کشورهای اسلامی است و راه‌حلی برای ارائهٔ سرمایهٔ اولیه، در ایجاد کسب‌وکارها، در سراسر جهان درحال‌توسعه است (Hove et al, 2019). بانکداری اسلامی، به‌عنوان واسطه در جمع‌آوری و توزیع وجوه در جامعه، سرمایه‌گذاری در ایده‌های جدید و توسعهٔ کسب‌وکارهای نوآورانه را جهت رشد واقعی اقتصاد، تشویق می‌کند. بانک‌ها، نه‌تنها ابزاری جهت قرار دادن وجوه یا تأمین سرمایه هستند؛ بلکه انتظار می‌رود که بانک بتواند، خدمات مشاورهٔ مالی و سرمایه‌گذاری را جهت توسعهٔ فعالیت‌های کارآفرینانه فراهم نماید. درواقع، بانکداری اسلامی هم به‌دنبال سود است و هم هدفش انجام کارکردهای اجتماعی و حمایت از فعالیت‌های مولد در کسب‌وکار است (Nugroho & Nugraha, 2020).

بنا بر دیدگاه ابوریمه و آلیو[1] (۲۰۲۰)، بانکداری اسلامی سیستمی است که اقتصاد اسلامی آن را هدایت و کنترل می‌کند و هدف اصلی آن، بر پایهٔ مفاهیم عدالت اجتماعی و توزیع عادلانهٔ منابع است؛ بنابراین، در دنیای کسب‌وکار، مفهوم بانکداری اسلامی، براساس ارائهٔ وام بدون‌بهره، تقسیم سود و زیان و مشارکت در فرایند معاملات، بین سرمایه‌گذار و کارآفرین، در نظر گرفته می‌شود (Buksh, 2016). بانکداری اسلامی، با اصرار بر مشارکت در سود و زیان، شکل‌گرفته است و بر سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولّد تمرکز دارد. تأمین مالی ازطریق عقدهای اسلامی، با تأثیرگذاری بر متغیّرهای کلان اقتصادی، همچون سرمایه‌گذاری، به تغییر در سطح تولید و اشتغال می‌انجامد و رشد اقتصادی و بیکاری را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (پایتختی اسکویی و عرب مازار، ۱۳۹۵). به‌عبارتی، بانکداری اسلامی، به‌دلیل ظرفیت‌های خود، می‌تواند فرصت‌های عمده‌ای را ارائه دهد که توانایی جذب و افزایش سرمایه‌گذاری را ایجاد کند (Subramaniam et al, 2019). همچنین، میزان استفاده از تأمین مالی برای سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارهای خصوصی، به میزان ۸۰ درصد و در کسب‌وکارهای دولتی، به میزان ۲۰ درصد است (Jones, 2017)؛ بنابراین، محدودیت‌های مالی، توسعهٔ ایده‌های کارآفرینانه و توسعهٔ کسب‌وکار را با چالش‌های جدی مواجه خواهد ساخت. ازطرفی، نبودِ سرمایه‌گذاری و مشارکت در کسب‌وکارها و بیکاری، به یکی از چالش‌های اقتصادی تبدیل شده که رفع این

1. Aburime and Alio

تهدید، مستلزم فرایندهای کارآفرینانه است؛ زیرا کارآفرینی این قابلیت را دارد که با ارائهٔ ارزش‌افزودهٔ بیشتر، و ایجاد کسب‌وکارهای نوپا، پیامدهای اقتصادی مثبتی به همراه داشته باشد (Mushtaq Ahmad & Mushtaq, 2016).

نظام مالی کشور از بازارها، ابزارها و محصولات مالی متنوعی تشکیل شده است. براین‌اساس، توسعهٔ مالی یک مفهوم چندوجهی است که علاوه بر توسعهٔ بخش بانکی، ابعاد دیگری چون توسعهٔ بخش مالی غیربانکی، توسعهٔ بخش پولی و سیاست‌گذاری پولی، مقررات و نظارت بانکی و باز بودن بخش مالی و محیط نهادی را در بر می‌گیرد. پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که بازارهای مالی می‌توانند، نقش مهمی در رشد اقتصادی بازی کنند (Ibrahim & Alagidede, 2018). نظام کارآمد بانکی منابع را به‌سمت پروژه‌های سرمایه‌گذاری مولّد و سودده هدایت می‌کند و به هر میزان که بهره‌وریِ سرمایه‌گذاری بیشتر باشد، نرخِ رشدِ اقتصادی نیز بیشتر خواهد شد (Zafar & Sulaiman, 2020). ارتباط بین توسعهٔ نظام بانکداری و رشد کارآفرینی، در دو دههٔ اخیر، توجه بسیاری از اقتصاددانان را به خود معطوف کرده و اجماع کلی اقتصاددانان نیز بر آن است که افزایش دسترسی به ابزارهای مالی و نهادهای بانکی، هزینهٔ اطلاعات و مبادلات را در اقتصاد کاهش می‌دهد و سبب رشد اقتصادی خواهد شد (Mensi et al, 2020). روش‌های تأمین مالی مبتنی بر بهره، نشان‌دهندهٔ گردش ناعادلانهٔ پول است و بانکداری اسلامی، این اطمینان را به وجود می‌آورد که سرمایه، به‌صورت عادلانه، بین متقاضیان توزیع می‌شود. بانکداری اسلامی محرک کارآفرینی در جامعه است و کارآفرینان را به ایجاد کسب‌وکار جدید ترغیب می‌کند (Hassan et al, 2011).

مطالعات نشان داد که بانک‌های تجاری، هنوز، تمایلی به ارائهٔ منابع مالی، به کارآفرینان و شرکت‌های کوچک یا متوسط، برای شروع کسب‌وکار ندارند؛ درحالی‌که بانکداری و تأمین مالی اسلامی باید، نوعی تأمین مالی و وام‌هایی بدون بهره را برای شروع سرمایه‌گذاری ارائه دهند. در پژوهش‌های گسترده‌ای بحث شده است که بخش بانکی و کارآفرینی، در کنار هم، نقش اساسی در حمایت از پیشرفت اقتصادی خواهند داشت (Suandi et al, 2022; Ledhem & Moussaoui, 2021). براساس مرور مطالعات پیشین در زمینهٔ بانکداری اسلامی و توسعهٔ کارآفرینی، صاحب‌نظران و پژوهشگران مختلفی در سراسر دنیا، با دیدگاه‌های متنوع، عوامل متعددی را در زمینهٔ بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، ارائه نموده‌اند.

نظام بانکی پویا و مولد باعث می‌شود که صاحبان ایده و کارآفرینان، در مسیر توسعهٔ کارآفرینی، چالش‌های کمتری داشته باشند. اما، باتوجه‌به اینکه بانکداری اسلامی در کشور اجرا شده است، شواهد چندانی مبنی بر عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی وجود ندارد. پژوهش حاضر، با هدف بررسی و مرور هدفمند تعاریف و پژوهش‌های پیشین، و درنهایت شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، انجام شده است و در پی پاسخ‌دادن به این سؤال است که چه عواملی، چارچوب بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی را تشکیل خواهند داد و اهمیت آنها به چه میزان است؟

مبانی نظری

بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی نوعی الگوی خاص یا تعدیل‌شده از بانکداری متعارف است که در آن تلاش می‌شود تمامی روابط و مناسبات، سازگار با شریعت و فقه اسلامی و در راستای اهداف اساسی نظام اقتصادی اسلام، مانند عدالت و اخلاق، تنظیم گردد. برهمین‌مبنا، بانک اسلامی، مؤسسهٔ انتفاعی است که برای دستیابی به اهداف نظام اقتصادی اسلام، در چارچوب احکام و اخلاق اقتصادی اسلام، با سرمایهٔ خود و سپرده‌های مشتریان، به‌منظور کسب سود، به جمع‌آوری سپرده‌ها، اعطای تسهیلات و اعتبارات و ارائهٔ خدمات بانکی می‌پردازد (موسویان و همکاران، ۱۳۹۸). بانک اسلامی عملیات بانکی را با استفاده از عقود اسلامی به اجرا در می‌آورد و با به‌کارگیری سپرده‌های پس‌انداز، یا تبدیل به سرمایه‌گذاری‌های مختلف، توزیع عادلانهٔ تسهیلات بین بخش‌ها و اقشار مختلف جامعه با رعایت اخلاق اسلامی، درجهت ایجاد تعادل اقتصادی، ازطریق به‌کار اندازی بنگاه‌های اقتصادی، به‌منظور تولید، ایجاد اشتغال، کاهش تورم و تقسیم عادلانهٔ سود حاصل از فعالیت‌هایِ اقتصادیِ تسهیلات‌گیرندگان و پرداخت سهم سود سپرده‌گذاران، به فعالیت می‌پردازد؛ بنابراین، توزیع عادلانهٔ تسهیلات بین بخش‌های اقتصادی جامعه و محاسبهٔ عادلانهٔ سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی، و رعایت اخلاق و موازین اسلامی، از ویژگی‌های بارز بانکداری اسلامی است (ندیری و همکاران، ۱۳۹۸).

بانکداری اسلامی ممکن است واژه‌ای آشنا باشد؛ اما واقعیت این است که مفهوم، حدود و الزامات آن، به‌طور دقیق، تبیین نشده است. از زمانی که بانکداری در

کشورهای مختلف و به‌ویژه در کشورهای اسلامی شکل گرفت، ایرادات اساسی در نظام بانکداری، ازنظرِ شرعی وجود داشت و همواره علمای مسلمان، بر لزوم رفع این ایرادات، اتفاق‌نظر داشتند. اگرچه سیستم بانکداری اسلامی، تفاوت‌های اساسی با سیستم بانک‌های نظام سرمایه‌داری دارد، اما تفاوت اصلی این دو سیستم، در نحوهٔ مدیریت ریسک و توزیع آن میان بانک و مشتری است. یکی از تفاوت‌های موجود بین بانکداری اسلامی و بانکداری نظام سرمایه‌داری (ربوی) این است که قوام اصلی بانکداری نظام سرمایه‌داری، بر محوریت نظام بهره است. در بانکداری اسلامی، نظام بانکداری، ازنظر مبانی، بر سه محور زیر استوار است:

۱. اعطای تسهیلات به بنگاه‌های اقتصادی و اقشار مختلف جامعه، در قالب قراردادهای واقعی؛ ۲. حذف بهره و استفاده از سود متغیّر حاصل از اجرای قراردادهای منعقد شده بین بانک و مشتریان؛ ۳. نظارت بر استفاده از تسهیلات اعطایی و فعالیت‌های اقتصادی مفید و مؤثر در رشد اقتصادی جامعه (موسویان و همکاران، ۱۳۹۸).

توسعهٔ کارآفرینی

تمامی فعالیت‌هایی که به ایجاد شرکت، توسعهٔ کسب‌وکار، خوداشتغالی و رشد اقتصاد منجر می‌شود، شامل فعالیت‌های توسعهٔ کارآفرینی است (Lundstrom & Stevenson, 2005). توسعهٔ کارآفرینی دغدغه‌ای اصلی در سطح جهان است که یکی از دلایل اصلی آن، پیشرفت فناوری، اتوماسیون و تحولات جهانی است؛ بنابراین، بسیاری از کشورها، در حال انجام طیف وسیعی از ابتکارات، برای ترویج کارآفرینی در اقتصاد خود هستند (Amjad et al, 2020). سهم بخش کارآفرینی در اشتغال و تولید ناخالص داخلی، درحال‌افزایش است؛ بنابراین، دولت‌ها باید محدودیت‌های کارآفرینی را به حداقل برسانند و سیاست‌های حمایتی را به کارگیرند. درمورد سیاست‌های حمایتی دولت، فرض بر این است که دولت، منابع مورد نیاز سازمان‌ها را در حد توان فراهم می‌کند (Kumar & Liu, 2015). چنین منابعی شامل فراهم کردن محیطی مناسب برای کسب‌وکار و تأمین مالی است که توسعهٔ کارآفرینی را به همراه دارد. همچنین، سیاست‌های دولت شامل اقداماتی است که هدف آن، تنظیم و بهبود شرایط شرکت‌های کوچک و متوسط، ازنظرِ اشتغال، و توسعهٔ کارآفرینی است که زیربنای مسیر حرکت یک جامعه، به‌سمت توسعه را فراهم می‌کند (Obaji & Olugu, 2014).

بانکداری اسلامی و کارآفرینی

ازنظر تجربی، اولین مطالعات پژوهشی که به تحقیق درمورد رابطهٔ رشد و توسعهٔ نظام بانکداری اسلامی و توسعهٔ کارآفرینی اختصاص‌داده‌شده است، براساس بررسی معنای علیت «رشد بانکداری اسلامی» بوده است (Abduh & Omar, 2017). استیگلیتز[1] (۲۰۱۴) معتقد است که نظام بانکداری و بازارهای مالی، مغز سیستم اقتصادی و کانون اصلی تصمیم‌گیری هستند و چنانچه این بازارها، با شکست و نارسایی مواجه شوند، عملکرد کل سیستم اقتصادی آسیب خواهد دید. ارتباط بین توسعهٔ نظام بانکداری و رشد کارآفرینی، در دو دههٔ اخیر، توجه بسیاری از اقتصاددانان را به خود معطوف کرده و اجماع کلی اقتصاددانان نیز بر آن است که افزایش دسترسی به ابزارهای مالی و نهادهای بانکی، هزینهٔ اطلاعات و مبادلات را در اقتصاد کاهش می‌دهد و سبب رشد اقتصادی خواهد شد (Mensi et al, 2020).

روش‌های تأمین مالی مبتنی بر بهره، نشان‌دهندهٔ گردش ناعادلانهٔ پول است و بانکداری اسلامی، این اطمینان را به‌وجود می‌آورد که سرمایه، به‌صورت عادلانه، بین متقاضیان توزیع می‌شود. بانکداری اسلامی محرک کارآفرینی در جامعه است و کارآفرینان را به ایجاد کسب‌وکار جدید ترغیب می‌کند (Hassan et al, 2011). هرچند همگان رشد سریع خدمات بانکداری اسلامی را تشویق می‌کنند؛ اما با بلوغ حوزهٔ نظری بانکداری اسلامی، ابزارهای مطابق با شریعت اسلام از این پس، برای رقابت با ابزارهای متعارف بانکی و رسیدن به سطح تولید انبوه، راه دشواری را در پیش دارند. به‌عبارت‌دیگر، اکنون زمان تولید ابزارهای بانکداری اسلامی است و ازاین‌پس، باید به‌دنبال افزایش توان رقابتی ابزارهای مالی اسلامی با رقبای پُرسابقهٔ آن بود (نوری احمدآبادی، ۱۳۹۶).

باتوجه‌به ادبیات مربوط به رابطهٔ بین بانک‌های اسلامی و رشد اقتصادی، به‌راحتی می‌توان گفت بانکداری اسلامی، یک سیستم جدید مالی است که باید کاملاً، با مقررات شرع اسلامی مطابقت داشته باشد. هدف آن، این است که مردم را از مشکلات اقتصادی و فقر دور کند؛ اخلاق اقتصادی را مطابق با ارزش‌های مادی و معنوی برقرار کند و پس‌اندازها را به بخش‌های تولیدی هدایت کند (Imam & Kpodar, 2016). ازطرفی، قرائت[2] (۲۰۱۴) دریافت که توسعهٔ صنعت بانکی سازگار

1. Stiggles

2 Gheeraert

با شریعت، منجر به توسعهٔ بخش اقتصادی می‌شود و رابطهٔ مثبتی میان تسهیلات بانکی و رشد اقتصادی، تولید و اشتغال وجود دارد. بیشتر پژوهش‌هایی که رابطهٔ بین توسعهٔ بانکداری اسلامی و رشد کارآفرینی را مورد بررسی قرار می‌دهند، مبتنی بر نمونه‌هایی از کشورهای اسلامی با سیستم بانکی و بازارهای مالی اسلامی است که با اطلاعات بیشتری، هزینه‌های معاملاتی کمتری ایجاد می‌کنند. ازاین‌رو، دولت‌ها در اقتصادهای روبه‌توسعه، به‌منظور رسیدن به رشد اقتصادی مطلوب، می‌توانند از سیاست‌های پولی، همچون کنترل نرخ سود بانکی، درجهت تخصیص بهینهٔ تسهیلات اعتباری و یا جلوگیری از رشد نامناسب آن استفاده کنند. ازآنجاکه کشورهای درحال‌توسعه دارای بنگاه‌های اقتصادی کوچک، با منابع پس‌انداز اندک، از طریق سودهای توزیع شده هستند، برای گسترش و تأمین منابع تولیدی خود، به وام‌گیری از بانک‌ها نیازمند هستند. برخی از مطالعات نیز، به رابطهٔ بین معنای بانکداری اسلامی و رشد اقتصادی می‌پردازد و بر نقش بانک‌های اسلامی، در تشویق پس‌انداز برای رشد اقتصادی، تأکید می‌کند (Abdullah, 2020).

سیستم‌های بانکی متنوع، ازجمله بانک‌های اسلامی، به ثبات مالی کمک می‌کند. بانک‌های اسلامی، به دلیل مدیریت مناسب در وضعیت بحران، داشتن قدرت بازار و توان اثرگذاری بر قیمت‌ها و وجود نظام مشارکتی، می‌توانند در فرایند جهانی‌شدن سهیم باشند (اکبریان و جوکار، ۱۳۹۹). همچنین مطالعات تجربی درمورد توسعهٔ بانکداری اسلامی، درحال‌افزایش است و ادبیات موجود ویژگی‌های مختلف بانکداری اسلامی، مانند تأمین مالی سرمایه‌گذاری را مورد تجزیه‌وتحلیل قرار می‌دهد. یکی از اولین مطالعات مربوط به فرقانی و مولیانی[1] (۲۰۰۹) بود که ارتباط بین بانکداری اسلامی و رشد اقتصادی در مالزی را بررسی نمودند و نشان دادند که در طولانی‌مدت، تأمین مالی اسلامی با رشد اقتصادی و انباشت سرمایه، ارتباط مثبت و معناداری دارد؛ همچنین، رشد اقتصادی به‌نوبهٔ خود، مؤسسات بانکی اسلامی را به تکامل و توسعه تشویق می‌کند؛ بنابراین، رابطهٔ بین مالی‌سازی اسلامی و رشد اقتصادی، دوطرفه است. عبدوه و عمر (۲۰۱۲) نیز، به‌منظور بررسی ارتباط بین توسعهٔ بانکداری اسلامی و رشد اقتصادی در اندونزی، تجزیه و تحلیلی تلفیقی انجام دادند که نشان داد، علیت بین توسعهٔ بانکی اسلامی و رشد اقتصادی دوطرفه است؛ به این معنی که رشد اقتصادی، بانک‌های اسلامی را ترغیب به توسعهٔ بیشتر می‌کند

1 Furgani and Mulyani

و این، به‌نوبۀخود، رشد اقتصادی را تشویق می‌کند. به‌طورکلی، ادبیات نظری و تجربی در رابطۀ بین بانکداری اسلامی و توسعۀ کارآفرینی وجود دارد و بر رشد کارآفرینی، ازطریق توسعۀ نظام بانکداری اسلامی تأکید شده است.

پیشینۀ پژوهش

در جدول شمارۀ ۱ به پیشینۀ پژوهش‌های صورت‌گرفته در حوزۀ بانکداری اسلامی، با محوریت کارآفرینی، پرداخته شده است که می‌تواند، در شناسایی عوامل، مؤثر واقع شود.

جدول ۱. بررسی پیشینۀ پژوهش

محقق	عنوان	نتیجه
لدهم و موسائوی[1] (۲۰۲۱)	بانکداری اسلامی برای فعالیت‌های کارآفرینی و رشد اقتصادی: تحلیل پارامتریک و ناپارامتریک از مالزی	تأمین مالی اسلامی برای فعالیت‌های کارآفرینی، باعث ارتقای رشد اقتصادی در مالزی می‌شود که نشان می‌دهد تأمین مالی اسلامی، ازطریقِ تأمین مالی حوزه‌های کارآفرینی شرکت‌های کوچک و متوسط، سهمی حیاتی در رشد اقتصادی دارد.
آبهینواندان (۲۰۱۷)	نقش بانکداری در کارآفرینی	وظیفۀ توسعۀ کارآفرینی و تأمین مالی، بر عهدۀ چندین دستگاه و مؤسسه است که بانک‌ها مهم‌ترین آنها هستند. علاوه‌براین، توسعۀ کارآفرینی نیازِ روز است؛ بنابراین، مسئولان و بانک‌ها باید خود را فعالانه در این امر مشارکت دهند.
مشتاق احمد و مشتاق (۲۰۱۶)	نقش بانکداری اسلامی در کارآفرینی: کلید شکوفایی و اشتغال جهانی	بانکداری اسلامی کارآفرینی را ترویج می‌کند و خدمات خود را بدون تبعیض نژادی و مذهبی ارائه می‌دهد و رونق فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد اشتغال را به همراه دارد.
عبدالصمد (۲۰۱۴)	عملکرد بانکداری بدون رِبا در مقایسه با بانکداری متعارف در بحرین	شاخص‌های سودآوری، ریسک نقدینگی و ریسک اعتباری را به‌عنوان شاخص‌های بانکداری اسلامی معرفی نمودند.
عبدوه و عظمی عمر (۲۰۱۲)	بررسی رابطۀ بانکداری اسلامی و توسعۀ کارآفرینی	رابطۀ بلندمدت و معنادار میان بانکداری اسلامی و رشد و توسعۀ کارآفرینی وجود دارد.

1. Ledhem and Moussaoui

محقق	عنوان	نتیجه
سلمان و همکاران (۲۰۱۰)	ارائهٔ مدلی برای سنجش عملکرد بانک‌های اسلامی	سه شاخص: نسبت سرمایه‌گذاری اسلامی، نسبت درآمد اسلامی و نسبت تقسیم سود و زیان و مشارکت در سود و زیان، عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی هستند.
احمدوند (۱۴۰۰)	بررسی وضعیت و عملکرد بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی	بانکداری اسلامی، با تخصیص منابع پولی، بر مبنای تولید و کارایی اقتصادی، به‌طور مستقیم، در توزیع عادلانهٔ درآمد ملی و توسعه اثرگذار است.
مکیان و الراجی (۱۴۰۰)	تأثیر تسهیلات قرض‌الحسنه بر اشتغال در اقتصاد ایران	تسهیلات قرض‌الحسنه، تولید ناخالص داخلی، سرمایهٔ فیزیکی و بهره‌وری نیروی کار، تأثیر مثبت و معناداری بر اشتغال دارد و شرایط کلان اقتصادی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد.
نوروزیان قهفرخی (۱۳۹۶)	نقش نظام اعتباری بانک‌ها در حمایت از تولید و اشتغال در چارچوب بانکداری اسلامی	استفاده از اعتبارات، خواه در سرمایه‌گذاری جدید و خواه در تأمین سرمایهٔ در گردش، منجر به افزایش تولید می‌شود و ازاین‌رو، می‌تواند در اشتغال‌زایی، تأثیر بسزایی داشته باشد.
رحیمی کلیشادی و گودرزی (۱۳۹۶)	نقش بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در حمایت از فعالیت‌های مولّد و اشتغال‌زایی (با تأکید بر اصلاح الگوی بانکداری)	بانک‌ها و مؤسسات اعتباری می‌توانند، با عملکرد صحیح خود، به‌عنوان یک نهاد اجتماعی، به پیشرفت اقتصادی کمک کنند.
موسویان (۱۳۹۳)	شاخص‌های ارزیابی بانکداری اسلامی	معیارهای بانکداری اسلامی را در شاخص‌های زیر دسته‌بندی نمودند: عدالت اقتصادی، رشد اقتصادی، استقلال اقتصادی، تقویت سرمایهٔ اجتماعی، تقویت اخلاق حرفه‌ای، ممنوعیت ربا و صوری نشدن معاملات.
خدامی و رئیسی (۱۳۹۲)	وجه تمایز بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری فراگیر، ازنقطه‌نظر کارآفرینی بانک	تأمین سرمایهٔ مالی برای توسعهٔ کارآفرینی به‌وسیلهٔ بانک‌ها، به‌طور معمول، از دو طریق اعطای وام و دریافت بهره و مشارکت در پروژهٔ موردِنظر و دریافت بخشی از سود قابل‌انجام است.
اصولی و اسدی (۱۳۹۱)	تبیین مدل ارزیابی بانکداری اسلامی، با تأکید بر شاخص‌های اجرایی	بانکداری اسلامی را در سه سطح مورد بررسی قرار دادند و برای هر سطح، شاخص‌هایی را تدوین کردند که این سطوح عبارت‌اند از: اصول بانکداری اسلامی، اخلاق اسلامی و مسئولیت‌های اجتماعی و چالش‌های اجرای بانکداری اسلامی.

محقق	عنوان	نتیجه
یزدانی و کاظمی‌نژاد (۱۳۹۱)	شاخص‌های بانکداری اسلامی	سه شاخص تطبیق و اصول دین، حاکمیت شرکتی و مسئولیت اجتماعی، شاخص‌های بانکداری اسلامی را تشکیل می‌دهند.
محرابی (۱۳۹۱)	وضعیت بانکداری اسلامی در کشورهای منطقهٔ منا	نسبت بازده دارایی، نسبت بازده سرمایه، نسبت به‌کارگیری دارایی و نسبت درآمد عملیاتی به دارایی، شاخص‌هایی جهت سنجش بانکداری اسلامی است.
محققنیا (۱۳۹۰)	درآمدی بر تدوین ربا در بانکداری اسلامی	ارزش قراردادهای ربوی و سود حاصل از ربا، شاخصی جهت سنجش بانکداری اسلامی، در راستای رشد و توسعه است.
شجری (۱۳۸۹)	چشم‌انداز بانکداری اسلامی صنعتی روبه‌رشد در جهان	چهار شاخص مهم بانکی شامل خالص درآمد، سرمایه، کل دارایی‌ها و سپرده‌ها در کل بانک‌های اسلامی، عواملی جهت رشد و توسعهٔ بانکداری اسلامی‌اند.

مطالعهٔ پیشینه‌های پژوهش نشان می‌دهد که اکثر پژوهش‌های انجام‌شده دراین‌زمینه با رویکرد کمّی انجام شده است و پوشش موضوعی بیشتر آنها، نقش بانکداری اسلامی در توسعهٔ کارآفرینی بوده است. علاوه‌براین، اغلب پژوهش‌های کیفی در این حوزه، نظری بوده‌اند و در محدودهٔ خاصی انجام شده‌اند؛ بنابراین، هدف این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، با استفاده از روش فراترکیب است.

روش‌شناسی

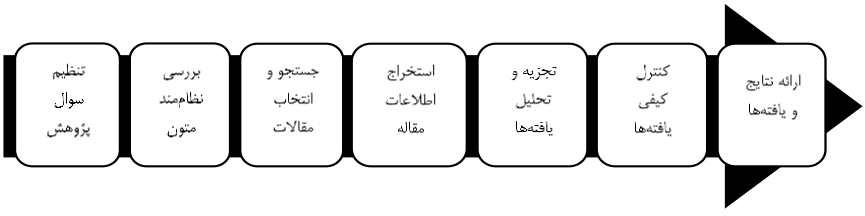
باتوجه‌به اینکه هدف پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با محوریت کارآفرینی است، پژوهش حاضر، ازنظر هدف، توسعه‌ای-کاربردی و ازنظر جمع‌آوری داده‌ها، توصیفی است و از روش فراترکیب در آن استفاده شده و به‌دنبال آن، جهت تعیین ضرایب عوامل شناسایی‌شده، از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. یکی از روش‌هایی که به‌منظور بررسی و ترکیب پژوهش‌های گذشته استفاده می‌شود، فرامطالعه است؛ اگر فرامطالعه به‌صورت کیفی، و بر روی مفاهیم و نتایج مورداستفاده در مطالعه‌های گذشته انجام گیرد، به نام فراترکیب

شناخته می‌شود. فراترکیب روشی است که به‌منظور بررسی و ترکیب مطالعات گذشته صورت می‌گیرد و به ارزیابی پژوهش‌های دیگر می‌پردازد؛ به‌عبارت‌بهتر، در روش فراترکیب، نتایج به‌دست‌آمده از سایر مطالعات، مورد بررسی قرار می‌گیرد و براساس‌آن، نتایج جدیدی به‌دست می‌آید (Zimmer, 2006).

جامعهٔ پژوهش شامل پژوهش‌های پیشین در زمینهٔ عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی است. جهت بررسی اعتبار مطالعات مورداستفاده نیز، از ابزار حیاتی «CASP» استفاده گردید که به محقق، در برآورد دقت، اعتبار و اهمیت مطالعات کیفی پژوهش کمک می‌کند. این ابزار بر این موارد تمرکز دارد:

۱. اهداف تحقیق، ۲. منطق روش، ۳. طرح تحقیق، ۴. روش نمونه‌برداری، ۵. جمع‌آوری داده‌ها، ۶. انعکاس‌پذیری، ۷. ملاحظات اخلاقی، ۸. دقت تجزیه‌وتحلیل داده‌ها، ۹. بیان واضح و روشن یافته‌ها و ۱۰. ارزش پژوهش.

برای فراترکیب، ساندولسکی و باروسو روش ۷ مرحله‌ای را معرفی می‌کنند که در این پژوهش، از این روش هفت مرحله‌ای، استفاده شده است (Sandelowski et al, 2007).

شکل ۱. فرایند پژوهش

مرحلهٔ اول، تنظیم سؤال‌های پژوهش: باتوجه‌به هدف پژوهش، به پارامترهای پژوهش، شامل چه چیزی (What)، چه جامعه‌ای (Who)، محدودیت زمانی (When) و چگونگی روش (How) پاسخ داده شده است که براین‌اساس، سؤالات پژوهش عبارت‌اند از: چه عواملی ابعاد بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی را تشکیل می‌دهند؟

جدول ۲. سؤالات پژوهش

پارامتر	
What (چه چیزی/ چیستی کار)	شناسایی مفاهیم و تعاریف بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی
Who (چه کسی: جامعهٔ موردمطالعه)	جامعهٔ پژوهش، مطالعات صورت‌گرفته در زمینهٔ بانکداری اسلامی، با محوریت کارآفرینی است که در نشریات علمی معتبر داخلی و خارجی منتشر شده‌اند.
When (چه زمانی، محدودیت و چارچوب زمانی مطالعه)	در این پژوهش سعی شده است، مطالعات مرتبط با موضوع، به‌صورت دقیق، مورد بررسی قرار گیرد؛ مطالعات در این حوزه، از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ میلادی و ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰ شمسی، موردبررسی قرار گرفته است.
How (چگونه: روش انجام مطالعات و چگونگی انتخاب مطالعات)	در این پژوهش، مرور ادبیات و تحلیل اسنادی مورداستفاده قرار گرفته و برای چگونگی انتخاب مطالعات، از ابزار CASP استفاده شده است.

مرحلهٔ دوم، بررسی ادبیات موضوع به‌صورت نظام‌مند: جامعهٔ پژوهش را اسناد علمی در زمینهٔ بانکداری اسلامی، با محوریت کارآفرینی تشکیل داده‌اند که طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ میلادی و ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۰ شمسی منتشر شده‌اند. کلیدواژه‌های پژوهش در پایگاه‌های خارجی امرالد[1]، پروکوئست[2]، تیلور و فرانسیس[3]، ساینس‌دایرکت[4] و وایلی[5] و پایگاه‌های داخلی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پایگاه مجلات تخصصی نور و بانک اطلاعات نشریات کشور جستجو شد. واژه‌های بانکداری، بانکداری اسلامی، بانکداری اسلامی و کارآفرینی و همچنین Islamic finance، Islamic banking و Entrepreneurship، برای جستجوی مقاله‌های پژوهش، مورداستفاده قرار گرفت. نتیجهٔ جستجو فهرست قابل‌توجهی از اسناد گوناگون، شامل ۵۸۳ مقاله، کتاب و گزارش بود. مقالات انتخاب‌شده، طی چند مرحله، ارزیابی شدند و تعدادی از آنها، به‌دلیل مطابق نبودن با موضوع، حذف شده‌اند. معیار رد و یا

1. Emerald
2. ProQuest
3. Tylor & Francis
4. Science Direct
5. Wiley

قبول مطالعات، شامل زبان پژوهش، بازهٔ زمانی مطالعه، شرایط مطالعه و نوع مطالعه بوده است که در پایان، ۴۷ مقاله برای بررسی عمیق انتخاب شدند. در جدول شمارهٔ ۳، معیارهای رد و قبول مقالات و همچنین در جدول شمارهٔ ۴، فراوانی مقالاتِ شناسایی‌شدهٔ مرتبط با موضوع پژوهش، باتوجه‌به هریک از پایگاه‌های اطلاعاتی، نشان‌داده‌شده است.

جدول ۳. معیارهای ردّ و قبول مقالات

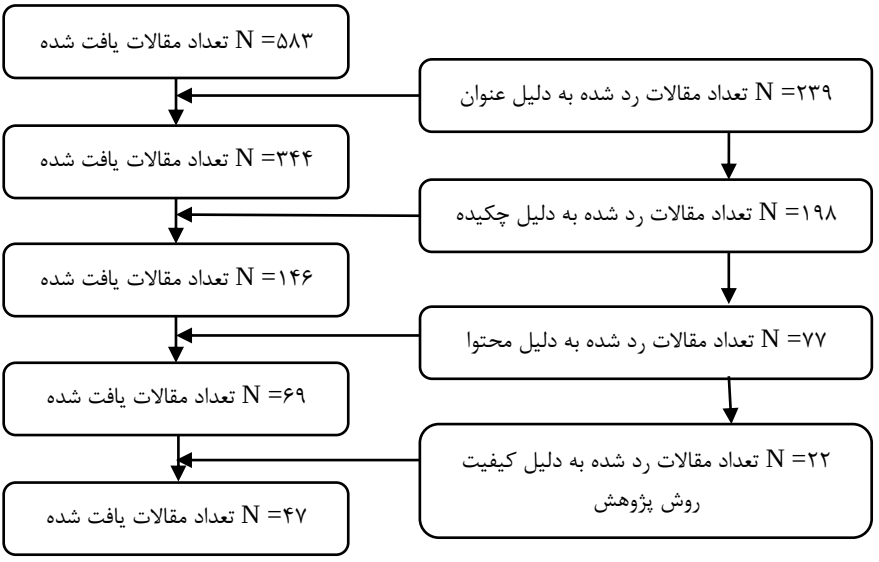
شاخص	معیار قبول مقالات	معیار رد شدن مقالات
محدودهٔ جغرافیایی	همهٔ کشورها	
زبان تحقیقات	نوشته شده به زبان فارسی و انگلیسی	نوشته شده به سایر زبان‌ها
زمان مطالعه	۱۹۹۰- ۲۰۲۱ و ۱۳۷۰-۱۴۰۰	قبل و بعد از تاریخِ مشخص شده
روش‌های مطالعه	روش کیفی و جمع‌آوری و تجزیه‌وتحلیل دادهٔ نتایج پژوهش کمی	روش‌های تحقیق آزمایشی
جامعهٔ موردِمطالعه	مقالات و پژوهش‌های ارائه شده در مجلات معتبر	سایر موارد
شرایط موردِمطالعه	ارائهٔ ادبیات بانکداری اسلامی و همچنین بانکداری اسلامی، با محوریت کارآفرینی	سایر موارد

جدول ۴. پایگاه‌های اطلاعاتی و مقالات شناسایی‌شده

پایگاه اطلاعاتی	فراوانی مقالات شناسایی‌شده	بازهٔ زمانی
امرالد	۱۱۸	۲۰۲۱-۱۹۹۰
پروکوئست	۳۴	۲۰۲۱-۱۹۹۰
تیلور و فرانسیس	۴۳	۲۰۲۱-۱۹۹۰
ساینس دایرکت	۶۱	۲۰۲۱-۱۹۹۰
وایلی	۲۸	۲۰۲۱-۱۹۹۰
مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی	۹۲	۱۴۰۰-۱۳۷۰
پایگاه مجلات تخصصی نور	۱۰۹	۱۴۰۰-۱۳۷۰
بانک اطلاعات نشریات کشور	۹۸	۱۴۰۰-۱۳۷۰

یافته‌های پژوهش

مرحلۀ سوم، جستجو و انتخاب مقاله‌های مناسب: برای انتخاب مقالـه‌هـای مناسـب، براساس الگوریتم مشاهده‌شده در شکل شمارۀ ۲، پارامترهای مختلفی، مانند عنـوان، چکیده، محتوا، دسترسی و کیفیـت روش پـژوهش، مـدنظر قـرار گرفتـه اسـت و در فرایند جستجو، مؤلفه‌های عنوان، چکیده، محتوا و جزئیات مقالـه (کیفیـت نشـریه و سال پژوهش) در نظر گرفته شده و مقالاتی که بـا سـؤال و هـدف پـژوهش تناسـبی نداشتند، حذف شده‌اند. هدف از این مرحله، حذف مقالاتی بود که براسـاس عنـوان، چکیده، محتوا و اطلاعات مندرج در آنها، متناسب با هدف پژوهش نبوده‌انـد. جـدول شمارۀ ۵ تعداد مقالات منتخب از پایگاه‌های علمی را نشان می‌دهد.

شکل ۲. الگوریتم انتخاب مقاله‌های نهایی

جدول ۵. تعداد مقالات منتخب از پایگاه‌های علمی

نام پایگاه	تعداد مقالات
امرالد	۷
پروکوئست	۳
تیلور و فرانسیس	۲
ساینس دایرکت	۶
وایلی	۲
مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی	۵
پایگاه مجلات تخصصی نور	۸
بانک اطلاعات نشریات کشور	۱۴

مرحلهٔ چهارم، استخراج اطلاعات مقالات: در این مرحله مقالات منتخب و نهایی‌شده، به‌منظور رسیدن به یافته‌ها، به‌صورت مستمر موردبررسی قرار گرفته است. اطلاعات مقاله‌ها، ابتدا براساس موضوع اصلی مقاله در زمینهٔ بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی، دسته‌بندی شدند؛ سپس، مرجع مربوط به هر مقاله (شامل نام و نام خانوادگی نویسنده، به همراه سال انتشار) ثبت شد و پس از آن، عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، استخراج شدند.

مرحلهٔ پنجم: تجزیه‌وتحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی: در این مرحله، براساس مطالعات، برای تمام اطلاعات استخراج‌شده کدی در نظر گرفته شد و مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها، با درنظرگرفتن مفهوم هریک از این کدها، دسته‌بندی شدند. هدف از این مرحله، ارائهٔ تفسیری جدید و یکپارچه از یافته‌هایی است که در طول بررسی و تحلیل، از میان مطالعه‌های موجود، پدیدار گشتند. ابتدا، تمامی عوامل استخراج‌شده از مطالعات گذشته، به‌عنوان کد در نظر گرفته شدند؛ سپس، با درنظرگرفتن مفهوم کدها، موارد مشابه در یک مفهوم طبقه‌بندی شدند؛ براساس تحلیل‌های انجام‌گرفته و تحلیل محتوای مقالات، درمجموع، ۷ مقوله و ۱۸ مفهوم، در قالب ۸۵ کد، عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی را تشکیل می‌دهند که می‌توان آنها را در دو دستهٔ عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی طبقه‌بندی نمود. مؤلفه‌های نهایی استخراج‌شدهٔ مرتبط با هر مقوله، در جدول شمارهٔ ۶ آورده شده است.

جدول ۶. مؤلفه‌های بانکداری اسلامی با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی

مقوله‌ها	مفاهیم	کدها	منابع
تغییر مدیریت ریسک در سرمایه‌گذاری‌ها	تسهیم ریسک	- تبدیل بانک از واسطه‌گری خنثی به واسطه‌گری فعال، در راستای توسعهٔ کسب‌وکار - تأمین مالی، ازطریق قراردادهای مشارکتی - تقسیم ریسک زیان میان طرفین - منوط کردن سود به عملکرد سرمایه‌گذاری (کسب‌وکار) - گرفتن عواید هنگام ارزش اولیهٔ سرمایه‌گذاری - تخصیص منابع به سرمایه‌گذاری‌های سودآور و مطمئن - افزایش سهم بانک از سود و زیان برای تأمین منابع و افزایش سرمایهٔ در گردش بنگاه	نادری و همکاران، ۱۳۹۸؛ شعبانی و رستخیز، ۱۳۹۱؛ ذاکرنیا و خادم علیزاده، ۱۳۹۶؛ نظرپور و رضایی، ۱۳۹۲؛ ندیری و همکاران، ۱۳۹۸؛ Safiullah & Shamsuddin, 2018; Elgari, 2003; Chamberlain et al, 2020; Sobarsyah et al, 2020; Khan & Bhatti, 2008
	کنترل نقدینگی	- حفظ وجوه اضافی در سطح نرخ بازده صفر درصد - به‌کارگیری وجوه مازاد در تسهیلات کارآفرینی برای جلوگیری از کاهش سودآوری - ایجاد بازار بین بانکی اسلامی - ارائه تسهیلات با سررسیدهای متعارف برای هر کسب‌وکار	
اعطای اعتبارات مبتنی بر عقود اسلامی	وام‌دهی از محل دارایی‌ها	- استفاده از دارایی‌های موجود و کنترل بدهی‌ها - اعطای اعتبار از تولید ناخالص داخلی - افزایش کیفیت پرتفوی اعتباری	موسویان و موسوی بیوکی، ۱۳۸۸؛ زنگنه و همکاران، ۱۳۹۸؛ صادقی شاهدانی و آقابابایی، ۱۳۹۰؛ Hove et al, 2019; Abdul-Rahman & Nor, 2016
	مدیریت هزینه‌ها	- تمرکز بر قراردادهای مبادله‌ای کارآفرینان - کاهش حاشیهٔ سود بانک در سرمایه‌گذاری‌ها - تغییر نسبت تسهیلات به سپردهٔ دریافتی	

مقوله‌ها	مفاهیم	کدها	منابع
		- استفاده از سازوکار انتقال پول - اوراق بهادارسازی و کاهش فعالیت‌های مبتنی بر کارمزد	
	متناسب‌سازی بخش واقعی و بخش پولی	- ارتباط مستقیم روابط پولی و بخش واقعی اقتصاد - رشد بخش اعتباری همراه با بخش واقعی - تناسب جابه‌جایی پول و اعتبارات با ارائهٔ کالا یا خدمات - جلوگیری از رشد صوری و سفته‌بازی نادرست	
تغییر الگوی ذخایر سپردهٔ بانکی	کاهش نرخ ذخیرهٔ قانونی	- رسیدن سود ناشی از سپرده‌ها به کل جامعه - نگهداری بخش کمی از سپرده‌ها به صورت پول در گردش نزد بانک - کنترل عرضهٔ پول - مدیریت حجم پول ازطریق پایهٔ پولی به‌وسیلهٔ نهادی غیر از بانک	میرمعزی، ۱۳۸۴؛ قلیچ، ۱۳۹۵؛ موسویان و همکاران، ۱۳۹۸؛ موسویان و امیرعلی، ۱۳۹۱؛ صمصامی و همکاران، ۱۳۹۳؛ خسروی و ندری، ۱۳۹۹؛ Ahmad & Hassan, 2007; Bidabad & Allahyarifard, 2019; Akhter et al, 2011; Ariff & Rosly, 2011
	مدیریت ذخایر مازاد	- نظارت و کنترل ذخایر مازاد توسط بانک مرکزی - توزیع عادلانهٔ سود حاصل از خلق پول - تغییر حجم پول متناسب با نیازهای اقتصادی کسب‌وکارها - فراهم آوردن شرایطی برای گردش پول میان شرکت‌ها - جلوگیری از بلوکه شدن پول	
رعایت حقوق ذی‌نفعان	حاکمیت شرکتی	- تمرکز نداشتن بر سود کوتاه‌مدت - حفظ منافع تمامی ذی‌نفعان - ارائهٔ خدمات مالی اشتراکی میان ذی‌نفعان - افزایش ندادن کارمزدها - تصمیم‌گیری مدیران به نفع تمامی شرکا	قلیچ، ۱۳۹۵؛ نوری‌زاده و کلایی، ۱۳۹۷؛ محرابی، ۱۳۹۸؛ نوراحمدی و مهدوی پارسا، ۱۳۹۷؛ عباسی و همکاران، ۱۴۰۰؛ قلیچ و امیری،

مقوله‌ها	مفاهیم	کدها	منابع
	مسئولیت‌پذیری هیئت مدیره	- نظارت و بررسی جهت جلوگیری از هزینهٔ سرمایه در پروژه‌های دیگر - داشتن اطلاعات کافی از پروژه‌های تسهیلات گیرنده و میزان بازده و هزینه‌ها - نظارت بر چگونگی ارائهٔ تسهیلات - پاسخ‌گویی نسبت به بانک و ذی‌نفعان - مسئول بودن در برابر احکام الهی که منجر به رفاه و موفقیت شود. - مشارکت در تصمیم‌گیری با کارکنان و مشتریان - ایجاد انجمن در بانک به نمایندگی از سپرده‌گذاران برای جلوگیری از سرمایه‌گذاری در پروژه‌های نامطمئن	۱۳۹۹؛ اسراری، ۱۳۹۸؛ طاهری و امینی، ۱۳۹۹؛ Almutairi & Quttainah, 2017; Lassoued, 2018; Bukhari et al, 2013; Safiullah & Shamsuddin, 2018; Alnasser & Muhammed, 2012; Ghayad, 2008
	افشاگری و شفافیت در حکمرانی	- پاسخ‌گویی براساس مطابقت با دستورات دینی - کنترل فرایندهای بانکی براساس اهداف اجتماعی - حقوق مشخص ذی‌نفعان - تعریف و تعیین حدود وظایف در قراردادها - ایجاد استانداردهای مشترک	
	ذی‌نفعان مشترک	- داشتن روحیهٔ همکاری در کنار رقابت - مشارکت و هماهنگی با ذی‌نفعان - توجه به کل جامعه و هدف قراردادن رفاه اجتماعی	
مدیریت بازارهای مالی مبتنی بر عقود اسلامی	جهت‌دهی به رفتار بازار	- ثبات درآمد و پس‌انداز ناشی از ثبات دارایی‌ها - توزیع متعادل ثروت و رفاه - کنترل تقاضا - تعادل بازار پول و سرمایه - جذب پس‌اندازهای ناشی از عملکرد فعالیت‌های اقتصادی	نظرپور و همکاران، ۱۳۹۶؛ نوروزی و همکاران، ۱۳۹۴؛ میرمعزی، ۱۳۸۴؛ Rosly, 2005; Khan & Bhatti, 2008; Bilgin et al, 2021; Malik et al, 2021

مقوله‌ها	مفاهیم	کدها	منابع
	کاهش نااطمینانی بازار	- رفع نااطمینانی فعالان بازار و ثبات متغیرهای کلان اقتصادی - تفکیک دارایی‌های بانک براساس ریسک‌های مختلف و بازدهی‌های متفاوت - اعطای تسهیلات به کسب‌وکارهای زودبازده در راستای ایجاد ثبات - ایجاد سازوکارهایی جهت نشئت گرفتن سود از بخش واقعی اقتصاد	
زمینه‌سازی عدالت محوری	برابری و دسترسی مساوی به منابع مالی	- ایجاد انسجام در سود و زیان ازطریق سیستم مشارکت اجتماعی - دسترسی مساوی به منابع مالی به‌وسیلهٔ کارآفرینان و صاحبان ایده - مشارکت بانک در فعالیت‌های اجتماعی - تحریم شرکت‌هایی که سود و بازده اقتصادی و اجتماعی ندارند - کاهش سفته‌بازی و اعطای وام بیش از حد	سیدنورانی و همکاران، ۱۳۹۶؛ توکلی و کریمی، ۱۳۹۳؛ موسویان و همکاران، ۱۳۹۸؛ نوری‌زاده و کلایی، ۱۳۹۷؛ Kamla & Rammal, 2013; Antonio et al, 2012; Suhendri et al, 2017; Alwi et al, 2021
	ارزش‌گذاری منصفانه	- یکپارچگی مؤسسات مالی و مدیران آن - انتقال ندادن ناخواستهٔ ارزش از ذی‌نفعان یک معامله - مهار سلب مالکیت ازطریق افشاگری مالی - سلب نکردن مالکیت ارزش - توزیع ثروت در میان تمامی ذی‌نفعان - حمایت برابر از سرمایه‌گذاران و مشتریان	
توجه به فرهنگ و دانش مبتنی بر	مقررات و چارچوب‌های نظارتی	- ایجاد ساختار بازار مالی اسلامی - سیاست‌های توسعهٔ مالی اسلامی - کنترل ساختار مالی با کارایی اقتصادی و اجتماعی	نوروزی و همکاران، ۱۳۹۴؛ زنگنه و همکاران، ۱۳۹۸؛ نوراحمدی و مهدوی

مقوله‌ها	مفاهیم	کدها	منابع
اسلام		- تحلیل مقایسه‌ای عملکرد نظام بانکی با توسعهٔ کسب‌وکار - خصوصی‌سازی و افزایش استقلال بانک مرکزی - ایجاد ساختار بانکی و مالی منعطف	پارسا، ۱۳۹۷؛ Ahmad & Hassan, 2007; Khan & Bhatti, 2008; Bilgin et al, 2021
	فناوری اطلاعات	- ارائهٔ برنامه‌های تحلیل مالی مطابق با قواعد اسلامی - ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی شفاف نظارتی - به‌روزرسانی خدمات متناسب با تحولات جهانی در چارچوب قواعد اسلام - اصلاح ساختار بانکی - ارائهٔ خدمات نوآورانه بدون‌توجه به محدودیت‌های زمانی و مکانی	
	سرمایهٔ انسانی	- نیروی انسانی متخصص - آشنایی افراد با دانش نوین مالی و اسلامی - تعهد نیروی انسانی	

مرحلهٔ ششم، کنترل کیفی یافته‌ها: در این مرحله، برای حفظ کیفیت یافته‌ها، از شاخص کاپا استفاده شده است. شاخص کاپا زمانی که دو رتبه‌دهنده، پاسخ‌ها را رتبه‌بندی می‌کنند، و قصد سنجش میزان توافق این دو رتبه‌دهنده را دارند، استفاده می‌شود. ازآنجاکه در مراحل استخراج عوامل، مفاهیم مطالعات گذشته به‌عنوان کد در نظر گرفته شدند و با درنظرگرفتن شباهت‌های مفهومی، مقوله‌های جدید شناسایی شدند؛ جهت کنترل مفاهیم استخراجی، از مقایسهٔ نظر پژوهشگر با یک خبره استفاده شده است. شاخص کاپا بین صفر تا یک نوسان دارد. هرچه مقدار سنجه به عدد یک نزدیک‌تر باشد، نشان می‌دهد که توافق بین رتبه‌دهندگان بیشتر است. مقدار شاخص، با استفاده از نرم افزار **SPSS**، در سطح معناداری ۰۰۰,۰ عدد ۰/۷۸۱ محاسبه گردید که در جدول ۷ نشان داده‌شده است. باتوجه‌به کوچکتر بودن

عدد معناداری از ۰/۰۵، فرض استقلال مقوله‌های استخراجی رد می‌شود و استخراج کدها از پایایی مناسبی برخوردار است؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که میزان توافق بین کدگذاران، بالا و مقدار قابل‌قبولی است و براین‌اساس، فرض وابستگی کدهای استخراجی تأیید می‌گردد.

جدول ۷. مقادیر اندازهٔ توافق

	مقدار	انحراف استاندارد	عدد معناداری
کاپای مقدار توافق	۰/۷۸۱	۰/۰۴۲	۰/۰۰۰۱
	۸۵		

مرحلهٔ هفتم، ارائهٔ نتایج و تدوین چارچوب نهایی: در این مرحله از روش فراترکیب، یافته‌های حاصل از مراحل قبل، باتوجه‌به سؤال پژوهش، ارائه می‌شود. در این مرحله، عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، شناسایی شد و در قالب شکل شمارهٔ ۳ آورده شده است. همچنین، براساس روش آنتروپی شانون، می‌توان از لحاظ کمی، به توصیف عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی پرداخت. در این روش، ابتدا کدها، برحسب مقوله‌ها، در قالب فراوانی محاسبه می‌شود؛ سپس، با استفاده از بار اطلاعاتی هر مقوله، درجهٔ اهمیت هریک محاسبه می‌شود. جهت محاسبهٔ بار اطلاعاتی، عدم‌اطمینان و ضریب اهمیت از روابط زیر استفاده شده است:

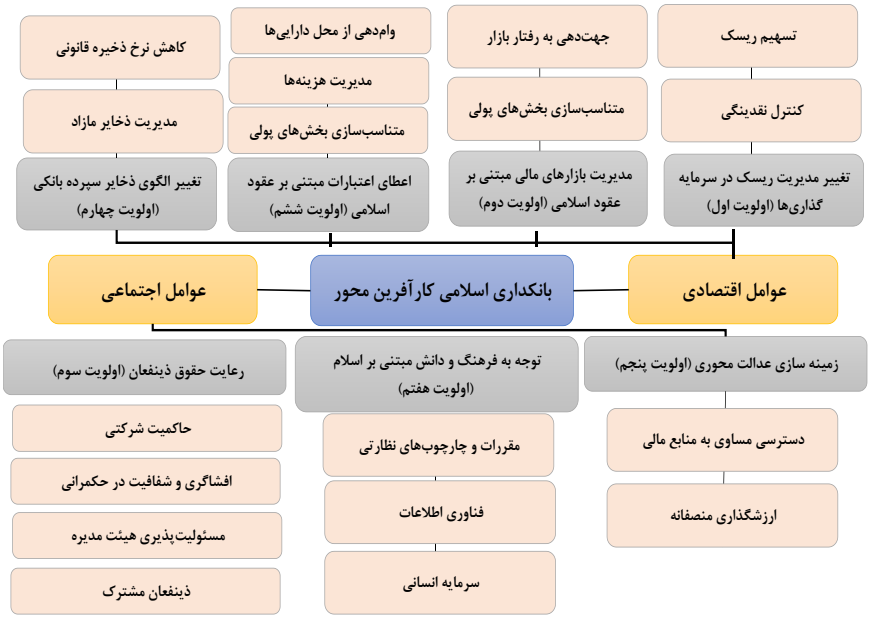
$$E_j = -K\sum_{i=1}^{m} p_{ij} \times \ln p_{ij} \qquad i = 1, 2, \ldots, m \quad k = \frac{1}{\ln m}$$

$$W_i = \frac{d_j}{\sum d_j} \qquad d_j = 1 - E_j$$

جهت محاسبهٔ وزن هریک از مفاهیم، مجموع وزن کدهای آن مفهوم محاسبه شده است و براساس وزن‌های به‌دست‌آمده، رتبه‌بندی صورت گرفته است. جدول شمارهٔ ۸ نیز، رتبه‌بندی و ضریب اهمیت عوامل شناسایی‌شده را نشان می‌دهد.

جدول ۸. رتبه‌بندی کلی مقوله‌ها براساس روش آنتروپی شانون

مفهوم	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی	Ln فراوانی نسبی	مقدار نهایی Ej	درجهٔ انحراف dj	وزن نهایی W	رتبهٔ نهایی
تغییر مدیریت ریسک در سرمایه‌گذاری‌ها	۱۵	۰/۰۷۴	-۲/۶۰۴	۰/۰۹۹	۰/۹۰۱	۰/۱۵۰	۱
مدیریت بازارهای مالی مبتنی بر عقود اسلامی	۲۵	۰/۱۲۴	-۲/۰۸۷	۰/۱۳۲	۰/۸۶۸	۰/۱۴۴	۲
رعایت حقوق ذی‌نفعان	۲۶	۰/۱۲۹	-۲/۰۴۸	۰/۱۳۵	۰/۸۶۵	۰/۱۴۳	۳
تغییر الگوی ذخایر سپردهٔ بانکی	۲۹	۰/۱۴۴	-۱/۹۳۸	۰/۱۴۳	۰/۸۵۷	۰/۱۴۲	۴
زمینه‌سازی عدالت‌محوری	۳۲	۰/۱۵۹	-۱/۸۳۸	۰/۱۵۰	۰/۸۵۰	۰/۱۴۱	۵
اعطای اعتبارات مبتنی بر عقود اسلامی	۳۶	۰/۱۷۹	-۱/۷۲۰	۰/۱۵۸	۰/۸۴۲	۰/۱۴۰	۶
توجه به فرهنگ و دانش مبتنی بر اسلام	۳۸	۰/۱۸۹	-۱/۶۶۶	۰/۱۶۲	۰/۸۳۸	۰/۱۳۹	۷

شکل ۳. عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی

بحث و نتیجه‌گیری

جایگاه و اهمیت بانکداری اسلامی، در مقام یکی از بازیگران اصلی فعالیت‌های اقتصادی، بر کسی پوشیده نیست و فعالیت‌های اقتصادی در هر کشوری، مستلزم سرمایه‌گذاری و استفاده از خدمات مالی است. باتوجه‌به اینکه خدمت‌رسانی بانکداری اسلامی به کارآفرینان و تخصیص منابع به آنها با ناکارآمدی روبرو است، رفع چالش بانکداری اسلامی در راستای توسعهٔ کارآفرینی، و افزایش تمایل به فعالیت‌های کارآفرینانه، مستلزم شناسایی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی است. همچنین، یکی از وظایف بانکداری اسلامی تسهیل سرمایه‌گذاری و اعطای تسهیلات به واحدهای اقتصادی است که توانایی بهره‌مندی از فرصت‌های پیشروی کسب‌وکار را داشته باشند. باتوجه‌به اهمیت بحث بانکداری اسلامی در توسعهٔ کارآفرینی، به بررسی مفاهیم، مؤلفه‌ها و ابعاد مرتبط با بانکداری اسلامی و درنهایت، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، پرداخته شده است. باتوجه‌به یافته‌های به‌دست‌آمده، مؤلفه‌های تغییر مدیریتِ ریسک در سرمایه‌گذاری‌ها (تسهیم ریسک و کنترل نقدینگی)، مدیریت بازارهای مالی مبتنی بر عقود اسلامی (جهت‌دهی به رفتار بازار و کاهش نااطمینانی بازار)، رعایت حقوق ذی‌نفعان (حاکمیت شرکتی، مسئولیت‌پذیری هیئت‌مدیره، افشاگری و شفافیت در حکمرانی و ذی‌نفعان مشترک)، تغییر الگوی ذخایر سپردهٔ بانکی (کاهش نرخ ذخیرهٔ قانونی و مدیریت ذخایر مازاد)، زمینه‌سازی عدالت‌محوری (برابری و دسترسی مساوی به منابع مالی و ارزش‌گذاری منصفانه)، اعطای اعتبارات مبتنی بر عقود اسلامی (وام‌دهی از محل دارایی‌ها، مدیریت هزینه‌ها و متناسب‌سازی بخش واقعی و بخش پولی) و توجه به فرهنگ و دانش مبتنی بر اسلام (مقررات و چارچوب‌های نظارتی، فناوری اطلاعات و سرمایهٔ انسانی)، به‌ترتیب، در بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی، نقش بسیار مهمی دارند.

براساس نتایج پژوهش، می‌توان گفت که باتوجه‌به نقش واسطه‌گری مالی بانک، تغییر مدیریت ریسک در سرمایه‌گذاری‌ها، یکی از عوامل مؤثر در توسعهٔ کارآفرینی است که برای گسترش آن، تسهیم ریسک و کنترل نقدینگی، امری ضروری است. ریسک، ناشی از نامشخص بودن نتایج و احتمال وقوع نتایج پیش‌بینی‌نشده است. واسطه‌گری مالی، به‌عنوان وظیفهٔ اصلی بانک، آن را با ریسک‌هایی مواجه می‌کند که

به‌منظور ادامهٔ فعالیت‌های خود، باید از واسطه‌گری خنثی، به واسطه‌گری فعال در راستای توسعهٔ کسب‌وکار تبدیل شود و منابع خود را به سرمایه‌گذاری‌های سودآور و مطمئن اختصاص دهد. دراین‌راستا، پیشنهاد می‌شود که قبل از اعطای تسهیلات، ارزیابی‌های لازم از بازده فعالیت‌های کسب‌وکار انجام شود. همچنین، جهت کنترل نقدینگی، بانک‌ها می‌توانند بازار بین‌بانکی اسلامی ایجاد کنند تا وجوه در گردش کنترل شود. اعطای اعتبارات مبتنی بر عقود اسلامی، دیگر عامل شناسایی شده است؛ در این مؤلفه، استفاده از دارایی‌های موجود و کنترل بدهی‌ها می‌تواند، افزایش کیفیت پرتفوی اعتباری را به همراه داشته باشد و هزینه‌ها کنترل شود. افزون بر این، نتایج نشان داد که ارتباط مستقیم روابط پولی و بخش واقعی اقتصاد می‌تواند، رشد تولید ناخالص داخلی و رونق اقتصادی را به همراه داشته باشد.

تغییر الگوی ذخایر سپردهٔ بانکی، دیگر عامل شناسایی‌شدهٔ اقتصادی است. مدیریت ذخایر مازاد و کاهش نرخ ذخیرهٔ قانونی می‌تواند، الگوی ذخایر سپردهٔ بانکی را جهت اعطای تسهیلات به کسب‌وکارها تغییر دهد. در سیستم ذخایر بانکداری اسلامی، باید ذخایر مازاد در کنترل بانک مرکزی باشد؛ به‌طوری‌که بانک‌ها نتوانند از این ذخایر برای مقاصد بورس‌بازانه استفاده کنند. همچنین، برخی از این ذخایر، جهت صرف در ایجاد کسب‌وکار، به دولت داده می‌شود.

رعایت حقوق ذی‌نفعان، یکی دیگر از مؤلفه‌های اثرگذار در بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی است. در این مؤلفه، حاکمیت شرکتی به‌عنوان راهکاری برای ایجاد کنترل، و برقراری توازن بین منافع تمامی ذی‌نفعان و ارائهٔ خدمات مالی اشتراکی میان ذی‌نفعان، تعریف می‌شود. ازطریق بانکداری اسلامی، ریسک‌های کارآفرینی، با افزایش استقلال و تشویق به رفتارهای خودمختار مدیران، کنترل شده است. این مؤلفه با پژوهش گرت و کوین[1] (۲۰۱۵) نیز هم‌راستا است که حاکمیت شرکتی و استقلال عملیاتی سازمان‌ها را در فعالیت‌های کارآفرینانه مؤثر می‌دانند. تمرکز نکردن بر سود کوتاه‌مدت، سرآغاز ایجاد حاکمیت شرکتی است و آن، با افزایش نیافتن کارمزدها و نقش کنترلی و نظارتی خود، به توسعهٔ کارآفرینی کمک می‌کند. رعایت حقوق ذی‌نفعان، مسئولیت‌پذیری هیئت‌مدیره را نیز به همراه دارد و باعث افشاگری و شفافیت در حکمرانی می‌گردد.

1. Garret and Covin

مدیریت بازارهای مالی مبتنی بر عقود اسلامی ازجمله عوامل مؤثر بر بانکداری اسلامی در راستای توسعهٔ کارآفرینی است. مدیریت بازارهای مالی مبتنی بر عقود اسلامی، با جهت‌دهی به رفتار بازار و کاهش نااطمینانی بازار، می‌تواند توزیع متعادل سرمایه در فعالیت‌های کارآفرینانه را به همراه داشته باشد. در بانکداری اسلامی، باید شرایطی فراهم شود که سود از فعالیت‌های اقتصادی نشئت گرفته باشد و تسهیلات به بنگاه‌ها و کسب‌وکارهای زودبازده تعلق گیرد. بانکداری اسلامی، با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، زمینه‌ساز عدالت‌محوری است. این عامل، دسترسی مساوی به منابع مالی را برای کارآفرینان و صاحبان ایده فراهم می‌کند و سفته‌بازی را کاهش می‌دهد.

بانکداری اسلامی با تأکید بر توسعهٔ کارآفرینی، بدون توجه به فرهنگ و دانش مبتنی بر اسلام، نمی‌تواند توسعه یابد. مقررات و چارچوب‌های نظارتی، فناوری اطلاعات و سرمایهٔ انسانی، دانش سرمایه‌گذاری اسلامی را تشکیل می‌دهد و سیاست‌های توسعهٔ مالی اسلامی را اجرا می‌کنند. همچنین، لازم است که نیروی انسانی متخصص و آشنایی با دانش نوین مالی اسلامی در افراد وجود داشته باشد تا پایگاه‌های اطلاعاتیِ شفاف نظارتی ایجاد شود و برنامه‌های تحلیل مالیِ مطابق با قواعد اسلامی، در راستای توسعهٔ کارآفرینی ارائه گردد.

به‌طورخلاصه، این مطالعه به پژوهش‌های مرتبط کمک می‌کند تا نگرش جامعی به بانکداری اسلامی با محوریت کارآفرینی داشته باشند و نشان می‌دهد که در بانکداری اسلامی، توجه به عوامل اقتصادی و اجتماعی معرفی‌شده می‌تواند، رونق اقتصادی و توسعهٔ فعالیت‌های کارآفرینانه را به همراه داشته باشد.

منابع

احمدوند، علیرضا. (۱۴۰۰). «بررسی وضعیت وعملکرد بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی». هفتمین کنفرانس بین المللی مدیریت، حسابداری و توسعه اقتصادی، تهران.

اسراری، داود. (۱۳۹۸). «ابزار و موقعیّت‌های حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری اسلامی». *فصلنامهٔ مطالعات نوین بانکی*، ۲(۲): ۱۵۹-۱۷۸.

اصولی، سیدحسن و اسدی، اصغر (۱۳۹۱) «تبیین مدل ارزیابی بانکداری اسلامی با تأکید بر شاخص‌های اجرایی». همایش بانکداری اسلامی، تهران.

پایتختی اسکویی، سیدعلی و عرب مازار، عباس. (۱۳۹۵). «بررسی اثر عقدهای بانکداری اسلامی بر نرخ بیکاری در ایران». *اقتصاد اسلامی*، ۱۶(۶۱): ۶۵-۷۷.

توکلی، محمد جواد و کریمی، عبدالخالق. (۱۳۹۳). «شاخص بانکداری اسلامی». *معرفت اقتصاد اسلامی*، ۶ (۱۱): ۷۱-۹۳.
خدامی، افشین و رئیسی، عباس. (۱۳۹۲). «وجه تمایز بانکداری اسلامی در مقایسه با بانکداری فراگیر از نقطه‌نظر کارآفرینی بانکی». نخستین کنفرانس ملی توسعهٔ مدیریت پولی و بانکی، تهران.
خسروی، میثم و ندری، کامران. (۱۳۹۹). «نقدی بر نظریهٔ بهرهٔ بانکی در مطالعات بانکداری اسلامی با تکیه بر تأثیر خلق پول در تعیین نرخ بهره». *مطالعات اقتصاد اسلامی*، ۱۲(۲): ۱-۳۴.
ذاکرنیا، احسان و خادم‌علیزاده، امیر. (۱۳۹۶). «اصول حاکم بر اعتباری‌سنجی در مدیریت ریسک‌اعتباری بانکداری اسلامی از نگاه قرآن». *تحقیقات مالی اسلامی*، ۶(۲): ۵-۳۴.
رحیمی کلیشادی، محمد و گودرزی، غلامرضا. (۱۳۹۶). «نقش بانک ها و مؤسسات اعتباری در حمایت از فعالیت های مولد و اشتغال‌زایی (با تأکید بر اصلاح الگوی بانکداری)». سومین همایش مالی اسلامی، تهران.
زنگنه، محسن؛ غفاری‌فرد، محمد و عالمی، محمدجواد. (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی مدیریت ریسک نقدینگی در بانکداری اسلامی و متعارف (مطالعهٔ موردی افغانستان و ایران)». *نشریهٔ اقتصاد و بانکداری اسلامی*. ۸ (۲۶): ۱۳۱-۱۵۰.
سیدنورانی، سید محمدرضا؛ خادم‌علیزاده، امیر و رضوانی، سید علی. (۱۳۹۶). «طراحی شاخص ترکیبی بانکداری اسلامی در ایران». *اقتصاد اسلامی*، ۱۷(۶۸): ۱۱۹-۱۵۱.
شجری، پرستو (۱۳۸۹). «چشم انداز بانکداری اسلامی صنعتی رو به رشد در جهان»، *معرفت اقتصادی*، ۱۳(۱): ۲۳-۳۷.
شعبانی، احمد و عادل رستخیز، علی. (۱۳۹۱). «تحلیل تطبیقی ریسک در بانکداری متعارف و بانکداری بدون ربا در قالب عقود اسلامی». *تحقیقات مالی اسلامی*، ۲(۱): ۷-۳۸.
صادقی شاهدانی، مهدی و آقابابایی، محمدابراهیم. (۱۳۹۰). «تحلیل مقایسه‌ای ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی و بانکداری متداول». *تحقیقات مالی اسلامی*، ۱(۱): ۸۹-۱۱۵.
طاهری، ماندانا و امینی، یاسین. (۱۳۹۹). «نقش حاکمیت شرکتی و رعایت حقوق ذی‌نفعان در بانکداری اسلامی». *تحقیقات مالی اسلامی*، ۱۰(۱)، ۱-۳۸.
عبداللهی‌پور، محمدصادق و بت شکن، محمدهاشم. (۱۳۹۹). «راهکارهای بازسازی مالی بانک‌ها در ایران». *مدیریت دارایی و تأمین مالی*، ۸(۴): ۱-۲۰.
قلیچ، وهاب. (۱۳۹۵). «جایگاه و ابزارهای حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری اسلامی». *نشریهٔ اقتصاد و بانکداری اسلامی*. ۵ (۱۴):۱۱-۸۷.

قلیچ، وهاب و امیری، حسین. (۱۳۹۹). «بررسی ارتباط‌سنجی پژوهش‌های بانکداری و مالی اسلامی با متغیرهای کلان اقتصادی (مطالعه موردی: فصلنامه اقتصاد اسلامی)». *اقتصاد اسلامی*، ۲۰(۷۷): ۱۲۱-۱۵۱.
کلائی، مرجان و نوری‌زاده، حسین. (۱۳۹۷). «اصول حاکمیت شرکتی از منظر بانکداری اسلامی در مقایسه با اصول متعارف OECD در بهبود نظام اعتباری بانک‌ها». *نشریهٔ اقتصاد و بانکداری اسلامی*. ۷ (۲۴): ۱۶۹-۲۰۰.
محرابی، لیلا. (۱۳۹۸). «آشنایی با اصول حاکمیت شرکتی بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های متعارف». *راهبرد توسعه*، ۵۹ (۱۵): ۳۱-۴۹.
محقق نیا، محمدجواد (۱۳۹۰). «درآمدی بر تدوین شاخص ربا در بانکداری اسلامی»، *معرفت اقتصادی*، ۲(۴): ۳۳-۵۶.
مکیان، سیدنظام الدین و الراجی، مصطفی. (۱۴۰۰). «تأثیر تسهیلات قرض‌الحسنه بر اشتغال در اقتصاد ایران». *نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی*. ۱۰ (۳۵): ۳۱-۴۷.
موسویان، سیدعباس و امیرعلی، محمد. (۱۳۹۱). «راهکار اعطای تسهیلات بانک مرکزی به بانک های تجاری در بانکداری اسلامی». *اقتصاد اسلامی*، ۱۲(۴۶): ۱۲۳-۱۵۲.
موسویان، سیدعباس و موسوی بیوکی، سیدمحمدمهدی. (۱۳۸۹). «بررسی امکان استفاده از سوآپ بازده کل جهت مدیریت ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی». *اقتصاد اسلامی*، ۱۰(۳۷): ۱۲۱-۱۴۶.
موسویان، سیدعباس؛ مهربان پور، محمدرضا و حشمتی، محمدرسول. (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی و نقد وضعیت بانکداری ایران از منظر عدالت اقتصادی». *مطالعات اقتصاد اسلامی*، ۱۲(۱): ۱۲۱-۱۵۰.
میرمعزی، سیدحسین (۱۳۸۴). «الگوی ذخایر سپرده های بانکی در بانکداری اسلامی»، *اقتصاد اسلامی*، ۱۷(۲): ۳۶-۴۹.
نادری، جلال؛ موسویان، سیدعباس؛ ندیری، محمد و زارعی، فاطمه. (۱۳۹۸). «بررسی تطبیقی ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی و بانکداری متعارف (با تأکید بر تأثیر عوامل خاص بانکی)». *دوفصلنامهٔ جستارهای اقتصادی*، ۱۶(۳۲): ۶۱-۸۷.
ندیری، محمد؛ موسویان، سیدعباس و نادری، جلال. (۱۳۹۸). «بررسی عوامل تأثیرگذار بر ریسک اعتباری در بانک‌های اسلامی». *اقتصاد اسلامی*، ۱۹(۷۵): ۱۰۹-۱۳۸.
نظرپور، محمدنقی؛ حبیبیان نقیبی، مجید و کفشگر جلودار، حسین. (۱۳۹۳). «اولویت‌بندی ریسک صکوک مرابحه ازطریق نظرسنجی توسط خبرگان مالی و مقایسهٔ آن با دیگر ابزارهای بازار سرمایه». *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، ۱۹(۵۹): ۱۸۱-۱۵۳.
نظرپور، محمدنقی و رضایی، علی. (۱۳۹۲). «مدیریت ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی با رویکرد بررسی عقود و الگوی پرداخت تسهیلات». *تحقیقات مالی اسلامی*، ۲(۲): ۱۲۳-۱۵۶.

نوراحمدی، مرضیه و مهدوی پارسا، علی. (۱۳۹۸). «رتبه‌بندی بانک‌های ایران از منظر حاکمیت شرکتی با تأکید به وضعیت هیئت مدیره و کمیته های آن». *دانش مالی تحلیل اوراق بهادار*، ۱۲(۴۱): ۲۱۱-۲۲۸.

نوروزی، پیام؛ زینلی دستمال‌باف، مسعود و حسینی، سیده‌محبوبه. (۱۳۹۴). «ویژگی‌های بانکداری اسلامی در کاهش بحران‌های مالی نسبت به بانکداری متعارف». *نشریهٔ اقتصاد و بانکداری اسلامی*. ۴ (۱۳): ۱۳۰-۱۰۹.

نوروزیان قهفرخی، زهره. (۱۳۹۶). «نقش نظام اعتباری بانک‌ها در حمایت از تولید و اشتغال در چارچوب بانکداری اسلامی». دومین همایش بین‌المللی و چهارمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران.

نوری احمد آبادی، حبیب. (۱۳۹۶). «بررسی و تبیین توجیه اقتصادی هزینه‌های نظارت بر قراردادهای مشارکتی در بانکداری اسلامی». *نشریهٔ اقتصاد و بانکداری اسلامی* ۶ (۱۹): ۱۴۵-۱۲۵.

یزدانی، سودابه و کاظمی نژاد، فاطمه (۱۳۹۱)، «شاخص‌های بانکداری اسلامی». همایش بانکداری اسلامی، تهران.

Abduh, M., & Omar, M. A. (2012). Islamic banking and economic growth: the Indonesian experience. *International Journal of Islamic and middle eastern finance and management*. 15(7): 23-32.

Abduh, M., Omar, M. A., & Mesic, E. (2017). Profitability determinants of Islamic and conventional banks in Malaysia: a panel regression approach. *Terengganu International Finance and Economics Journal (TIFEJ)*, *3*(1): 1-7.

Abdullah, N. M. (2020). Family entrepreneurship and banking support in Kuwait: conventional vs Islamic banks. *Journal of Family Business Management*. 2(1): 13-29.

Abdul-Rahman, A., & Nor, S. M. (2016). Challenges of profit-and-loss sharing financing in Malaysian Islamic banking. *Geografia*, Vol.12, No.2, 23-45.

Aburime, U. T., & Alio, F. (2020). Islamic banking in Nigeria. *Africa Growth Agenda*, Vol.20, No.4, 30-31.

Ahmad, A. U. F., & Hassan, M. K. (2007). Regulation and performance of Islamic banking in Bangladesh. *Thunderbird International Business Review*, Vol.49, No.2, 251-277.

Akhter, W., Raza, A., & Akram, M. (2011). Efficiency and performance of Islamic Banking: The case of Pakistan. *Far East Journal of Psychology and Business*, Vol.2, No.2, 54-71.

Al Rahahleh, N., Ishaq Bhatti, M., & Najuna Misman, F. (2019). Developments in risk management in Islamic finance: A review. *Journal of Risk and Financial Management*, Vol.12, No.1, 37-42.

Almutairi, A. R., & Quttainah, M. A. (2017). Corporate governance: evidence from Islamic banks. *Social Responsibility Journal*. Vol.5, No.3, 45-57.

Alnasser, S. A. S., & Muhammed, J. (2012). Introduction to corporate governance from Islamic perspective. *Humanomics*. Vol.3, No.1, 76-89.

Alwi, Z., Parmitasari, R. D. A., & Syariati, A. (2021). An assessment on Islamic banking ethics through some salient points in the prophetic tradition. *Heliyon*, Vol.7, No.5, 123-134.

Amjad, T., Rani, S. H. B. A., & Sa'atar, S. B. (2020). Entrepreneurship development and pedagogical gaps in entrepreneurial marketing education. *The International Journal of Management Education*, 18(2), 100379.

Antonio, M. S., Sanrego, Y. D., & Taufiq, M. (2012). An analysis of Islamic banking performance: Maqashid index implementation in Indonesia and Jordania. *Journal of Islamic Finance*, Vol.176, No.813, 1-18.

Ariff, M., & Rosly, S. A. (2011). Islamic banking in Malaysia: Unchartered waters. *Asian Economic Policy Review*, Vol.6, No.2, 301-319.

Bidabad, B., & Allahyarifard, M. (2019). Assets and liabilities management in Islamic banking. *International Journal of Islamic Banking and Finance Research*, Vol.3, No.2, 32-43.

Bilgin, M. H., Danisman, G. O., Demir, E., & Tarazi, A. (2021). Economic uncertainty and bank stability: Conventional vs. Islamic banking. *Journal of Financial Stability*, Vol.56, No.1, 100-123.

Bukhari, K. S., Awan, H. M., & Ahmed, F. (2013). An evaluation of corporate governance practices of Islamic banks versus Islamic bank windows of conventional banks: A case of Pakistan. *Management Research Review*. Vol.3, No.1, 123-134.

Buksh, Z. (2016). Can Islamic banking work in South Africa? Unpublished Dissertation. University of Pretoria.

Garrett Jr, R. P., & Covin, J. G. (2015). Internal corporate venture operations independence and performance: A knowledge–based perspective. *Entrepreneurship Theory and Practice*, *39*(4), 763-790.

Ghayad, R. (2008). Corporate governance and the global performance of Islamic banks. *Humanomics*. Vol.2, No.1, 12-31.

Gheeraert, L. (2014). Does Islamic finance spur banking sector development?. *Journal of economic behavior & organization*, *103*, S4-S20.

Gunputh, R. P. (2014). Micro-Credit in Conventional Banking: Would Islamic Banking be the Golden Age for Entrepreneurs? -The Mauritius Case Study. *Journal of Social and Development Sciences*, Vol.5, No.1, 14-25.

Hassan, M. K., Hussain, M. E., & Kayed, R. N. (2011). Impact of capital regulations on capital ratios and risk taking of Islamic banks. *Review of Islamic Economics*, Vol.15, No.1, 5-21.

Hove, P., Sibanda, K., & Pooe, D. (2019). The impact of Islamic banking on entrepreneurial motivation, firm competitiveness and performance in South African small and medium enterprises. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol.5, No.15, 165-171.

Ibrahim, M., & Alagidede, P. (2018). Effect of financial development on economic growth in sub-Saharan Africa. *Journal of Policy Modeling*, *40*(6): 1104-1125.

Imam, P., & Kpodar, K. (2016). Islamic banking: Good for growth?. *Economic Modelling*, *59*: 387-401.

Jones, A. (2017). External financing and the role of financial frictions over the business cycle: Measurement and theory. *Journal of Monetary Economics*, *92*: 1-15.

Kamla, R., & Rammal, H. G. (2013). Social reporting by Islamic banks: does social justice matter? Accounting, *Auditing & Accountability Journal*. Vol.2, No.1, 24-45.

Kumar, S., & Liu, D. (2015). Impact of globalisation on entrepreneurial enterprises in the world markets. *International Journal of Management and Enterprise Development*, 2(1): 46-64.

Kumar, S., & Liu, D. (2015). Impact of globalization on entrepreneurial enterprises in the world markets. *International Journal of Management and Enterprise Development*, Vol.2, No.1, 46-64.

Lassoued, M. (2018). Corporate governance and financial stability in Islamic banking. *Managerial Finance*. Vol.3, No.1, 13-40.

Ledhem, M. A., & Moussaoui, W. (2021). Islamic finance for entrepreneurship activities and economic growth: a parametric and non-parametric analysis from Malaysia. *PSU Research Review*. Vol.4, No.1, 25-36.

Lundstrom, A., & Stevenson, L. (2005). *Entrepreneurship policy: Theory and practice*. New York: Springer.

Malik, A., Ullah, K., Jan, S., Atiq, M., & Abdullah, A. (2021). The role of knowledge diffusion in evolving governance principles for Islamic banking.

International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, Vol.14, No.4, 835-850.

Mensi, W., Hammoudeh, S., Tiwari, A. K., & Al-Yahyaee, K. H. (2020). Impact of Islamic banking development and major macroeconomic variables on economic growth for Islamic countries: Evidence from panel smooth transition models. *Economic Systems*, *44*(1): 100739.

Mushtaq Ahmad, H., Mushtaq, S. (2016). Role of Islamic Banking on Entrepreneurship: The Key to Global Prosperity and Employment, *Imperial College Proceedings*, Vol.12, No.2, 83-92.

Nugroho, L., & Nugraha, E. (2020). The Role of Islamic Banking and E-Commerce for The Development of Micro, Small, and Medium Entrepreneur Businesses. *Business Economics and Management Research Journal*, 3(1): 11-24.

Obaji, N. O., & Olugu, M. U. (2014). The role of government policy in entrepreneurship development. *Science Journal of Business and Management*, Vol.2, No.4, 109-115.

Rosly, S. A. (2005). *Critical issues on Islamic banking and financial markets. Authorhouse*, Bloomington.

Sandelowski, M., Barroso, J., & Voils, C. I. (2007). Using qualitative metasummary to synthesize qualitative and quantitative descriptive findings. *Research in nursing & health*, Vol.30, No.1, 99-111.

Suandi, E., Herri, H., Yulihasri, Y., & Syafrizal, S. (2022). An empirical investigation of Islamic marketing ethics and convergence marketing as key factors in the improvement of Islamic banks performance. *Journal of Islamic Marketing*. Vol.12, No.3, 25-42.

Subramaniam, G., Osman, I., Muhamat, A. A., Ali, E., & Mohamad, S. (2019). Acceptance of Islamic Banking in New Zealand: Perspectives from Potential Customers. *Journal of Reviews on Global Economics*, Vol.3, No.1, 939-947.

Suhendri, H., Triyuwono, I., Aji, D. M., & Baridwan, Z. (2017). Awareness and Perceptions of Islamic Micro-entrepreneurs on Mudarabah Finance and Justice for Financing Access in Malang Territory Indonesia. *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol.7, No,1, 252-263.

Zafar, M. B., & Sulaiman, A. A. (2020). Islamic banking in Pakistan: emergence, growth, and prospects. In *Growth and emerging prospects of international Islamic banking* (pp. 61-77). IGI Global.

Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts. *Journal of advanced nursing*, Vol.53, No.3, 311-318.

Research Article

Influential Factors on Islamic Banking with Emphasis on Entrepreneurship Development

Amir Mohammad Colabi *
Alireza Mahmoudi **

Received: 13 September 2022 Accepted: 26 April 2023

Abstract

Our society calls for Islamic structures, equal chance, justice, and support for the disadvantaged in creating businesses. These issues can be facilitated within the framework of Islamic banking which in turn doubles the growth of entrepreneurial activities. The current research was carried out with the aim of identifying the factors affecting entrepreneur-oriented Islamic banking with a meta-synthesis approach. To this end, 47 studies were extracted from various scientific databases for the period 1990-2021 and analyzed using the seven-step model of Sandelowski and Barroso, to extrapolate the relevant concepts and categories. Based on the research findings, 18 concepts were identified in the form of 7 categories, which were divided into economic and social factors. The categories of changing risk management in investments, granting credits based on Islamic contracts, changing the pattern of bank deposit reserves, respecting the rights of beneficiaries, managing financial markets based on Islamic contracts, establishing justice-oriented contexts, and paying attention to the culture and knowledge based on Islam are identified as the factors affecting Islamic banking.

Keywords: Islamic Banking, Entrepreneurship Development, Risk Management, Justice-oriented, Entrepreneur Bank

JEL Classification: G30, G21, E44, G20

* Assistant Professor, Faculty of Management and Economic, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: colabi@modares.ac.ir

** Master of Business Management, Department of Business Management, Faculty of Management and Economic, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.